

УДК 336.7

Банківська система і небанківські фінансово-кредитні установи в Україні: проблеми і перспективи розвитку

Юлія Вікторівна Козлова,
аспірантка

Севастопольського інституту банківської справи
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми)

Анотація. Досліджується поточний рівень розвитку банківської системи в порівнянні з небанківськими фінансово-кредитними установами України. Визначаються причини низьких показників діяльності та перспективи розвитку учасників парабанківської системи.

Ключові слова: банківська система, комерційний банк, небанківська фінансово-кредитна установа, інститут спільного інвестування, кредитна спілка, пенсійний фонд, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. На нинішній день комерційні банки являють собою найбільш динамічну і в той же час найбільш прозору систему фінансового ринку України, що чітко відстежується і регулюється.

За абсолютними показниками діяльності банківська система країни непорівнянна з небанківськими фінансово-кредитними установами; зокрема, за такого ключовим показником, як питома вага активів у валовому внутрішньому продукті країни, комерційні банки суттєво випереджають парабанківську систему.

Оскільки з усього спектра фінансово-кредитних установ найбільш ефективно функціонуючими та регульованими є комерційні банки, то закономірно, що завдання із залучення коштів населення для подальшої їх трансформації у кредитні вкладення покладається переважно на банківську систему.

Завдання кредитної підтримки процесів економічного зростання країни незмінно декларується в «Основних принципах грошово-кредитної політики», які щорічно розробляються Національним банком України. При цьому робиться акцент на підвищенні частки довгострокового кредитування інвестиційної спрямованості в активах банків [4-6]. Завдання й інтенсифікації інвестицій і відновленню інвестиційного зростання за рахунок активного використання довгострокових кредитів банків визначається і проектом «Основних принципів грошово-кредитної політики на 2011 рік» [7].

Однак в умовах непропорційного в порівнянні з небанківськими фінансово-кредитними інститутами розвитку на фінансовому ринку банки не в змозі задовольнити всі потреби економіки, зокрема потреби, що пов'язані з виконанням первинно не властивих банківській системі функцій.

Кредитоспроможні позичальники, зважаючи на жорстку банківську конкуренцію, давно «поділені» між банками, мають значний досвід кредитного обслуговування, у тому числі VIP-обслуговування, і неконтрольоване штучне стимулювання процесу кредитування є прямим шляхом до інвестування частини банківського капіталу у високоризиковані інвестиційні проекти.

Банківська система України, як і раніше, функціонує в умовах, коли залишаються невирішеними на законодавчому рівні питання захисту прав кредиторів і скасування мораторію на примусову реалізацію основних виробничих фондів державних підприємств, що виступають об'єктом застави за банківськими кредитами. Наприклад, земля, яка найчастіше може виступати єдиним реальним об'єктом забезпечення кредиту сільгоспвиробників, зважаючи на відсутність необхідної законодавчої бази, не може виступати об'єктом купівлі-продажу, отже – об'єктом застави. Процедура оголошення боржника банкрутом може тривати роками, пов'язана зі значними витратами і, зрештою, не гарантує банкові відшкодування непогашеного кредиту. Незважаючи на наявність відповідних статей у Кримінальному кодексі, притягнення до кримінальної відповідальності неплатника щодо кредиту також малоімовірно.

У зв'язку з цим, на нашу думку, подальше збільшення кредитних вкладень з боку комерційних банків у певні сектори з урахуванням кризових реалій неминуче викличе підвищення рівня фінансових ризиків банків за умови, що економічні, політичні, правові умови функціонування банківської системи не будуть розвиватися адекватними темпами.

Як свідчить світовий досвід функціонування фінансово-кредитних систем розвинених країн, система стійко функціонуючих небанківських фінансово-кредитних установ підвищує надійність банківської системи, проводячи операції, які за рівнем ризику або доходу є для банків неприйнятними.

Аналіз публікацій. Принципи функціонування і проблеми розвитку учасників фінансового ринку є предметом дослідження як багатьох науковців, так і спеціалістів державних органів і фахівців-практиків. Методологічні основи діяльності та проблеми становлення системи небанківських фінансово-кредитних установ у своїх роботах розглядають Л. М. Волощенко, О. Л. Дорош, М. В. Дубина, В. В. Зимовець, І. С. Каракулова, В. В. Корнеєв, В. І. Міщенко, І. О. Школьник. Існує велика кількість робіт, присвячених окремим учасникам фінансового ринку – комерційним банкам, кредитним спілкам, недержавним пенсійним

фондам та іншим. При цьому найчастіше банківська система протиставляється системі небанківських фінансових посередників.

Метою дослідження є визначення проблем розвитку фінансово-кредитних установ на сучасному етапі та напрямів підвищення ефективності функціонування системи небанківських фінансових посередників. Це є одним із найважливіших факторів, здатних забезпечити подальший розвиток ринку фінансових послуг України, у тому числі й банківської системи.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці функції довгострокового інвестування в реальний сектор економіки перш за все покладаються на інвестиційні фонди і компанії (їх різновидом виступають венчурні фонди), інвестиційні програми яких орієнтовані на підвищений ризик у поєднанні з підвищеною прибутковістю вкладень.

Діяльність інвестиційних фондів в Україні регламентується Законом України «Про інститути спільного інвестування» № 2299-III від 15.03.2001 року (далі – Закон) [13]. У цілому при його розробленні в його першій редакції досить широко були враховані загальноприйняті принципи функціонування інвестиційних фондів в економічно розвинених країнах.

Але це скоріше було його недоліком, аніж перевагою. Викликано це тим, що Закон був написаний «на перспективу», а не у прив'язці до поточної економічної та політичної ситуації, у зв'язку з чим мав ряд істотних недоліків, що стримували розвиток національних інститутів спільного інвестування.

На цей час у Законі міститься понад десяток обмежень щодо структури інвестиційного портфеля, теоретичне призначення яких – формування диверсифікованого портфеля цінних паперів відповідно до загальноприйнятих у всьому світі портфельних теорій. Проте на практиці стосовно до вітчизняних економічних реалій і умов нерозвиненості національного фондового ринку (перш за все – біржового) це було суттєвою перешкодою для розвитку таких фінансових установ. Так, тільки з 2009 року були зняті жорсткі обмеження на інвестування вкладень

у недержавні цінні папери українських емітентів (не більше ніж 40% від загальної суми активів для акцій і не більше ніж 20% для облігацій).

Згідно зі статтею 34 Закону вкладення в цінні папери, що не допущені до торгів на фондовій біржі та які не отримали рейтингову оцінку відповідно до закону, не можуть становити більш як 20% загальної вартості активів диверсифікованого ІСІ. Обмеження є доцільним для запобігання вкладенням коштів інвесторів у неліквідні цінні папери, однак за потреби легко уникається шляхом проведення «штучних» котирувань особами, що зацікавлені в цьому. У той же час для проходження процедури лістингу емітент до останнього часу був повинен відповідати досить жорстким вимогам, установленим розділом IV Положення про функціонування фондових бірж, затвердженого рішенням ДКЦПФР № 1542 від 19.12.2006 р. [12]. Так, лише рішенням ДКЦПФР від 25.01.2011 [10] були скасовані вимоги до обсягу річного доходу емітента від реалізації товарів, робіт і послуг за останній фінансовий рік і вимога до відсутності збитків в емітента за підсумками одного (або двох) останніх фінансових років.

У сучасних умовах, посиленнях глобальною фінансово-економічною кризою, коли основна маса емітентів є збитковими підприємствами, у тому числі державної або напівдержавної форми власності, подібні обмеження фактично виключали можливість виходу на ринок великої кількості його потенційних учасників.

Акції як українських, так і іноземних емітентів (на жаль, законодавство України практично зводить можливість інвестування в акції іноземних емітентів до нуля) не мають перспективи включення в портфелі ІСІ до моменту впевненої стабілізації економік і фінансових систем України та іноземних держав.

В Україні станом на 30.09.2010 було офіційно зареєстровано 1 266 інвестиційних фондів [1], що за кількістю багаторазово перевершує число діючих комерційних банків у той же період – 198 [8], однак їх вплив на інвестиційний процес незрівнянно менший, зважаючи на низьку ефективність або відсутність діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діяльності учасників фінансового ринку України станом на 30.09.2010 року

Показник	Комерційні банки	Інститути спільного інвестування*	Недержавні пенсійні фонди	Кредитні спілки
Кількість, шт.	194	1 266	102	746
Кошти фізичних осіб, млн грн	256 300,0	2 961,5	887,3**	2 134,9
Активи, млн грн	921 000,0	88 140,4	1 057,3	3 255,4
Співвідношення активів до ВВП***, %	84,8	8,1	0,1	0,3

Примітки:

* У тому числі венчурні фонди.

** У тому числі перерахування від імені юридичних осіб.

*** У розрахунок використано прогнозний розрахунок ВВП за чотири квартали 2010 року.

Джерело. Складено автором на основі статистичних даних [1; 2; 3; 8].

Так, банківські депозити населення перевищують суму коштів, вкладених фізичними особами в інститути спільного інвестування, приблизно у 85 разів.

Для порівняння, у США на частку банків припадає лише четверта частина всіх фінансових активів,

інша перебуває під контролем небанківських фінансових інститутів (пенсійні фонди, страхові компанії, взаємні фонди, кредитні спілки та ін.) (табл. 2). Головні інституційні інвестори – накопичувальні пенсійні фонди і фонди колективного інвестування – за

розмірами фінансових ресурсів перевищують комерційні банки, а разом зі страховими компаніями перерозподіляють в економіці до 60% фінансових коштів.

Таблиця 2

Розподіл фінансових активів у США
станом на 01.01.2010 року

Активи фінансових інститутів	млрд дол.	%
Всього	51 729	100,00
Комерційні банки	14 138	27,33
Ощадні інститути	1 254	2,42
Кредитні спілки	885	1,71
Компанії страхування життя	4 819	9,32
Компанії загального страхування	1 360	2,63
Накопичувальні пенсійні фонди	11 677	22,57
Взаємні фонди	11 268	21,78
Інші	6 328	12,24

Джерело. Складено автором на основі статистичних даних [15].

Крім перелічених нюансів законодавчого регулювання, ситуація нерівномірного розвитку банків і небанківських фінансово-кредитних установ пов'язана з низкою спільних причин для всіх фінансово-кредитних установ. Однією з них, зокрема, є досить короткий термін функціонування на вітчизняному фінансовому ринку небанківських інститутів, на відміну від банківської системи, яка в певній формі існувала і в умовах командно-адміністративної економіки. Цим викликаний низький рівень впізнаваності небанківських фінансово-кредитних установ населенням і, відповідно, низький рівень довіри до даних інститутів фінансового ринку.

Так, за результатами дослідження, проведеного в рамках «Проекту розвитку фінансового сектору» USAID, ступінь поширення фінансових послуг в Україні залишається низьким, 39% населення навіть не мають банківського рахунку, більшість громадян користуються лише банківськими фінансовими послугами. Фізичні особи практично не користуються так званими інвестиційними послугами. Такими фінансовими інструментами, як акції, облігації та інвестиції в недержавні пенсійні або інвестиційні фонди, користуються менше ніж 2% респондентів.

Українці в цілому демонструють досить низький рівень довіри до фінансових установ. Згідно із проведеним у 2010 році дослідженням громадської думки щодо пенсійної реформи, лише 15% респондентів довіряють приватним банкам, 11% – страховим компаніям, 6% – інвестиційним фондам і 5% – недержавним пенсійним фондам. Тільки Пенсійний фонд України отримав прохідний бал понад 50% за показником довіри населення фінансовим установам [11].

Низька участь населення в інвестиційних фондах пояснюється не тільки недовірою громадян і недостатністю знань щодо механізмів інвестування, а й особливостями українського законодавства, яким, на відміну від багатьох країн, зокрема Росії, аж до 2009 року заборонялося залучати у венчурні фонди кошти фізичних осіб (тим часом, 3/4 зареєстрованих інвестиційних фондів України є фондами венчурного типу). Згодом ця заборона була замінена умовою, що

сума придбаних цінних паперів венчурного фонду повинна становити не менше ніж 1 500 мінімальних заробітних плат [13].

Ефективне функціонування даних учасників фінансового ринку, з одного боку, може сприяти зниженню кредитного ризику для комерційних банків, а з іншого – додатковому припливу ресурсів у банківську систему, оскільки частину коштів, залучених шляхом випуску власних цінних паперів (акцій або інвестиційних сертифікатів) інвестиційний фонд повинен розміщувати у формі високоліквідних резервів на депозитних вкладах у комерційних банках.

Переходу від середньострокового до довгострокового кредитування також має сприяти розвиток недержавного пенсійного забезпечення, оскільки принцип функціонування недержавних пенсійних фондів передбачає залучення коштів вкладників на довгостроковий період (10–20 років) із подальшим їх розміщенням на довгострокові депозити або державні цінні папери.

Сьогодні в Україні діє необґрунтовано велика кількість недержавних пенсійних фондів – 102 шт. (станом на 30.09.2010) [3] у порівнянні із західними країнами, які мають пенсійні системи, що ефективно працюють. При цьому розмір фінансових накопичень, які в середньому належать одному пенсійному фонду, становить 10,4 млн грн, а сумарні активи НПФ – лише 0,11% активів банківської системи України [3].

Повільні темпи розвитку НПФ можуть бути пояснені, зокрема, браком довіри і низьким рівнем інформованості населення, неопрацьованістю механізмів взаємодії учасників системи недержавного пенсійного забезпечення. Підвищення якості диверсифікації стримується недостатньою кількістю фінансових інструментів інвестиційного класу, а також «карликовістю» самих пенсійних фондів, які мають проблеми з придбанням траншами цінних паперів, що пропонуються на фондовому ринку.

У світовій практиці значна роль у споживчому кредитуванні належить кредитним спілкам, які з більшою ефективністю проводять операції з видачі дрібних ризикованих споживчих кредитів на придбання побутової техніки, меблів тощо, що не отримало поширення в багатьох банків через трудомісткість супроводження і незначні доходи.

У США на 01.01.2010 налічувалося близько 7 700 кредитних спілок [16]. Членами кредитних спілок є понад 91 мільйона американських споживачів, що становить понад 44% економічно активного населення країни. Кількість же кредитних спілок в Україні на 30.09.2010 становила 679, при цьому, однак, більшість спілок об'єднує менше ніж 1 000 чоловік [2]. Сумарні активи кредитних спілок становлять лише 0,35% активів банківської системи України.

Серед основних факторів, що стримують розвиток кредитної кооперації, можна зазначити такі:

- відсутність системи гарантування вкладів членів кредитних спілок, аналогічної тій, що діє в банківській системі;
- відсутність механізмів рефінансування з метою підтримки ліквідності кредитних спілок.

Кредитні спілки для надання позик своїм членам повинні покладатися в основному винятково на короткострокові фінансові ресурси у формі депозитів населення з терміном погашення, як правило, до року;

- слабке регулювання сфери діяльності кредитних спілок, що створює умови для потенційного шахрайства та використання схем мінімізації податків;
- відсутність достатньої відкритої та перевіреної інформації про результати діяльності кредитних спілок для інформування населення.

Розвиток системи кредитної кооперації, з одного боку, зробить споживчі кредити дешевшими і доступнішими, а з іншого – надасть додаткові можливості з кредитування малого бізнесу, оскільки згідно із Законом України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 № 29-08-III кредитна спілка має право видавати кредити приватним підприємцям і фермерським господарствам [отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть також сільські (фермерські) господарства та приватні підприємства, які перебувають в їхній власності] [14]. Крім цього, залишки позичкового фонду, що розміщуються на депозитних рахунках, також побічно підвищують ресурсну базу комерційних банків.

Висновки. Можна констатувати, що система небанківських фінансово-кредитних установ в Україні розвинена недостатньо. З огляду на співвідношення показників діяльності банків і небанківських учасників ринку можна сказати, що банківський сектор сьогодні і є по суті фінансовим сектором, оскільки частка банків у сукупних активах фінансового сектору становить понад 90%.

Подальший розвиток фінансового ринку неможливий без адекватного розвитку системи небанків-

ських фінансово-кредитних установ. Національна банківська система має значний потенціал зростання, реалізація якого, безумовно, матиме позитивний вплив на розвиток національної економіки. Однак, як свідчать підсумки діяльності комерційних банків за останні роки, економічні методи стимулювання розвитку банківської системи значною мірою вичерпані.

Підвищення ефективності функціонування системи небанківських фінансових посередників стає найважливішим фактором, здатним забезпечити розвиток ринку фінансових послуг України та забезпечити виконання невластивих банківській системі функцій. Розвиток цього сектору безпосередньо стимулює і зростання банківської системи України.

Для досягнення поставленого завдання потрібна концентрація зусиль за такими напрямками:

- формування правового поля функціонування небанківських фінансово-кредитних установ, що враховує реалії їхнього розвитку в Україні і спрямоване на розвиток даної групи учасників фінансового ринку;
- удосконалення системи державного регулювання і контролю за діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ;
- створення прозорого інформаційного поля з метою надання доступних і перевірених даних про результати діяльності небанківських фінансово-кредитних установ для населення;
- сприяння підвищенню фінансової грамотності населення з метою підвищення довіри до фінансової системи в цілому та фінансовим посередникам зокрема;
- реалізація заходів, спрямованих на захист прав споживачів послуг небанківських фінансово-кредитних установ.

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд ринку спільного інвестування у 3 кварталі 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analytics/kvartal_anal.html.
2. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Підсумки діяльності кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права за 9 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 9 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Національного банку України. Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Національного банку України. Основні засади грошово-кредитної політики на 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Національного банку України. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Основні засади грошово-кредитної політики на 2011 рік (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zn.ua/img/st_img/osnovni-zasadi2011.doc.pdf.

8. Офіційний сайт Національного банку України. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. Портной М. А. Противоречия развития финансового рынка США [Электронный ресурс] / М. А. Портной // Россия и Америка в XXI веке (Электронный научный журнал). – 2009. – № 3. – Режим доступа : <http://www.rusus.ru/?act=read&id=168>.
10. Про внесення змін до Положення про функціонування фондових бірж : Рішення ДКЦПФР від 25.01.2011 № 48.
11. Проект розвитку фінансового сектору «Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/news/136984.html>.
12. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж : Рішення ДКЦПФР від 19.12.2006 № 1542.
13. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15.03.2001 № 2299-III (із змінами і доповненнями).
14. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 № 2908-III (із змінами і доповненнями).
15. U.S. Census Bureau. The 2011 Statistical Abstract [Electronic resource]. – Available from : <http://www.census.gov>
16. World Council of Credit Unions. United States of America: National Credit Union Data [Electronic resource]. – Available from : <http://www.woccu.org>.

Summary. The article examines the state of the banking system in comparison with non-bank financial and credit institutions of Ukraine. The causes of low performance and prospects of development of the members of 'para-banking' sector are analyzed.

Keywords: banking, commercial bank, non-bank financial lending institution, collective investment institutions, credit union, pension, financial market.